DİL araştırmaları

uluslararası hakemli dergi

Sayı: 26 Bahar 2020

AVRASYA YAZARLAR BİRLİĞİ

Ankara

DİL ARAŞTIRMALARI/*Language Studies*
Uluslararası Hakemli Süreli (Altı Aylık) Dergi
ISSN: 1307-7821
Sayı: 26 Bahar 2020

SAHİBİ/ *Owner*
Avrasya Yazarlar Birliği adına
Yakup ÖMEROĞLU

GENEL YAYIN YÖNETMENİ/
General Publication Director
Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ/
Editorial Director
Prof. Dr. Ekrem ARIKOĞLU

EDİTÖRLER/
Editors
Prof. Dr. Ekrem ARIKOĞLU
Prof. Dr. Dilek ERGÖNENÇ AKBABA
Prof. Dr. Feyzi ERSOY
Prof. Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU
Prof. Dr. Habibe YAZICI ERSOY
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin YILDIZ
Arş. Gör. Emine GÜVEN

YAYIN DANIŞMA KURULU/*Editorial Advisory Board*
Prof. Dr. Ferruh AĞCA • Prof. Dr. Ercan ALKAYA • Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ • Prof. Dr. Şükrü Haluk AKALIN • Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH • Prof. Dr. Erhan AYDIN • Prof. Dr. Sema BARUTÇU ÖZÖNDER • Prof. Dr. Tsendiin BATTULGA • Prof. Dr. Nergis BİRAY • Prof. Dr. Uwe BLÄSİNG • Prof. Dr. Ahmet BURAN • Prof. Dr. Dilek ERGÖNENÇ AKBABA • Prof. Dr. Hülya KASAPOĞLU ÇENGEL • Prof. Dr. Feyzi ERSOY • Prof.Dr. Nikolay İvanoviç YEGEROV • Prof. Dr. Marcel ERDAL • Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ • Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY • Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN • Prof. Dr. Ayşe İLKER • Prof. Dr. Henryk JANKOWSKİ • Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ • Prof. Dr. Leylâ KARAHAN • Prof. Dr. Yakup KARASOY • Prof. Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU • Prof. Dr. Ceval KAYA • Prof. Dr. M. Fatih KİRİŞÇİOĞLU • Prof. Dr. Zeynep KORKMAZ • Prof. Dr. Mustafa ÖNER • Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN • Prof. Dr. Çetin PEKACAR • Prof. Dr. Osman Fikri SERTKAYA • Prof. Dr. Marek STACHOWSKİ • Prof. Dr. Vahit TÜRK • Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA • Prof. Dr. Habibe YAZICI ERSOY • Prof. Dr. Zühal YÜKSEL • Doç. Dr. Akartürk KARAHAN • Dr. Öğr. Üyesi Ferhat TAMİR

YAZI KURULU/*Executive Board*
Prof. Dr. Dilek ERGÖNENÇ AKBABA • Prof. Dr. Feyzi ERSOY • Prof. Dr. Figen GÜNER DİLEK • Prof. Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU • Prof. Dr. Habibe YAZICI ERSOY • Doç. Dr. Gülcan ÇOLAK • Doç. Dr. Hakan AKCA • Doç. Dr. Hüseyin YILDIRIM • Doç. Dr. Veli Savaş YELOK

DÜZELTİ/*Redaction*
Prof. Dr. Feyzi ERSOY
Prof. Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU
Prof. Dr. Habibe YAZICI ERSOY
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin YILDIZ

İNGİLİZCE DANIŞMANI/*English Language Consultant*
Dr. Öğr. Üyesi Uluhan ÖZALAN

WEB SAYFASI SORUMLULARI/
Web page designers
Arş. Gör. Emine GÜVEN • Arş. Gör. B. Yavuz PEKACAR

YÖNETİM MERKEZİ/*Management Center*
Sakarya Mahallesi Göztepe Sokak No: 5/A Altındağ/ANKARA

İLETİŞİM BİLGİLERİ/*Correspondence Address*
e-posta: dilarastirmalari@gmail.com
web sayfası: www.dilarastirmalari.com

ABONELİK/*Subscription*
Fiyatı: 60 TL
Yurt içi Yıllık Abone Bedeli: 100 TL
Kurumsal Abone Bedeli: 200 TL
T.C. Ziraat Bankası Başkent Şubesi
Şube Kodu:1683, Hesap No: 47095325-5001
Posta Çeki Hesabı: Avrasya Yazarlar Birliği
No: 53 23 008
e-posta: kardeskalemler@gmail.com

YAYIN TÜRÜ/*Type of publication*
Uluslararası Hakemli Süreli (Altı Aylık) Yayındır.

TASARIM/*Design by*
İbrahim Sağlam
+90 532 460 96 41
e-mail: ibrahimsaglam@gmail.com

BASKI/*Printed by*
Sonçağ Matbaacılık Ltd. Şti.
Tel: (0312) 341 36 67

• **Dil Araştırmaları,** ULAKBİM SOSYAL BİLİMLER VERİ TABANI (SBVT), EBSCO PUBLISHING, MLA, ASOS index ve Araştırmax tarafından taranmaktadır.

İÇİNDEKİLER / *Contents*

Dil Araştırmaları, Bahar 2020/26

MAKALELER / *Articles*

KLİTİK KAVRAMI VE TÜRKÇEDE KLİTİKLER-II **7-36**
Concept of Clitic and Clitics in Turkish
Selcen KOCA

ÇAĞATAYCADAN ÖZBEKÇEYE GRAMERLEŞME(*tur-* ve *yat-* YARDIMCI FİİLLERİNDE) **37-51**
Grammaticalisation from Chagatai to Uzbek(in tur- and yat- Auxiliary Verbs)
Nuray TAMİR - Ahmet B. ERCİLASUN

VERB-COMPLEMENT RELATIONSHIP IN LANGUAGE TEACHING **53-64**
Dil Öğretiminde Fiil-Tamlayıcı İlişkisi
Aysun DEMİREZ GÜNERİ

ÜNLEM VE ÜNLEMLERE İŞLEVSEL YAKLAŞIM 'GARİBNÂME ÖRNEĞİ' **65-82**
Functional Approach to Interjection and Interjections Garibnâme Example
Melike SOMUNCU

TÜRKÇEDE KANITSALLIK VE BİLGİ KİPLİĞİ AYRIMI **83-102**
The Differentiation of Evidentiality and Epistemic Modality in Turkish
Melike ÜZÜM

KUTADGU BİLİG'DE OLUMLU VE OLUMSUZ DUYGULAR **103-138**
Positive and Negative Emotions in Kutadgu Bilig
Nigâr KALKAN

PAUL RICOEUR'ÜN DİL ANLAYIŞINDA YAPISALCILIĞIN YERİ **139-153**
The Place of Structuralism in Paul Ricoeur's Conception of Language
S. Atakan ALTINÖRS

ALTAY DİLLERİ TİPOLOJİSİNDE ORTAK BİR DİL BİLGİSEL KATEGORİ: YİNELEME **155-173**
A Common Grammatical Category in Altaic Typology: Reduplication
Mustafa AĞCA

ÖZBEKÇEDE DOLAYLILIK KATEGORİSİ **175-192**
İndirectivity in Uzbek
Gülşah TUĞLACI

DERLEME SÖZLÜĞÜ'NDE GEÇEN ZAMAN ADLARI **193-213**
Time names in Derleme Sözlüğü
Ceren SELVİ

ASILSIZ VEYA İŞLEK OLMAYAN EKLERLE YENİ KELİMELER TÜRETİLEBİLİR Mİ? **215-226**
Can New Words be Derived With Obsolete or Groundless Suffixes?
Yasemin ÖZCAN GÖNÜLAL

ESKİ TÜRKÇEDEN OĞUZ TÜRKÇESİNE /-DIK/ + İSİM+İYELİK EKİ > /-DIK/ +İYELİK EKİ+ İSİM **227-242**
From Old Turkish to Oghuz Turkish / -DIk / + Noun + Possessive Suffix > / -DIk / + Possessive Suffix + Noun
Ümit HUNUTLU

PAUL RICOEUR'ÜN DİL ANLAYIŞINDA YAPISALCILIĞIN YERİ

The Place of Structuralism in Paul Ricoeur's Conception of Language

S. Atakan ALTINÖRS*

Dil Araştırmaları, Bahar 2020/26: 139-153

Öz: Yapısalcılık yirminci yüzyılda beşerî ve sosyal olguları incelemek üzere kullanılmış belli başlı yöntemlerden veya perspektiflerden biridir. Yapısalcılığın yükselişine Ricoeur'ün de kayıtsız kalmadığı görülür. 1960'lı yılların başından itibaren kaleme aldığı çeşitli metinlerinde, yapısalcı akımın dil felsefesi bakımından içerimlerini değerlendirmiştir. Makalemizde, Ricoeur'ün bu bağlamdaki değerlendirmelerine odaklanarak onun kendi dil felsefesini inşa etme güzergâhı üzerinde yapısalcılık ile giriştiği hesaplaşmanın ana hatlarını belirginleştirmeye çalıştık. Yapısalcılık karşısında onun sadece tarafgir veya sadece muhalif bir tavır takınmadığını tespit ettik. Ricoeur "olay olarak söylem" yaklaşımı ile yapısalcılığın dil perspektifi arasında ilk bakışta dikkat çeken çatışmaları, yeni yollar keşfederek aşmayı denemiştir. Riceour'ün bu bağdaştırma girişiminde yararlanacağı gereç "kelime" olacaktır. Kelimeler, semiyoloji ile semantiğin, her söylem olayındaki eklemleniş noktalarıdır. Cümle bir olaydır ve bu itibarla da onun edimselliği geçicidir, kalıcı değildir. Kelimeyse cümleyi hayatta tutar. Yer değiştirebilir bir şey olarak kendini yeni kullanımlara hazır tutar. Böylece de yeni bir kullanım değerinin ağırlığıyla sisteme geri dönerken ona bir tarih verir. Ricoeur kelimeyi, sistem ile edim, yapı ile olay arasındaki mübadeleci olarak değerlendirir.

Anahtar Sözcükler: Dil felsefesi, genel dilbilim, yapısalcılık.

Abstract:Structuralism is one of the main methods or perspectives used to study human and social facts in the twentieth century. It is seen that Ricoeur could not remain indifferent to the rise of structuralism. In various texts he wrote since the beginning of the 1960s, he evaluated the implications of structuralist current in terms of the philosophy of language. In our paper, we have tried to clarify the outlines of his confrontation with structuralism on the route of constructing his own philosophy of language, with a focus on Ricoeur's evaluations in this context. We found that he did not take a partial or only opposing attitude towards structuralism. Ricoeur tried to overcome the conflicts striking at first sight between his approach "the discours as an event" and the linguistic perspective of structuralism by discovering new ways. The tool that Riceour will use in this reconciliation attempt will be the "word". Words are the articulation points of semiology and semantics in every discursive event. Sentence is an event, and as a consequence its actuality is temporary, not permanent. The word keeps the sentence alive. As

* *Doç. Dr., Galatasaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat, Fakültesi Felsefe Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE aaltinors@gsu.edu.tr<mailto:aaltinors@gsu.edu.tr> ORCID: 0000-0001-6072-288X* *Gönderim Tarihi: 10.19.2019/ Kabul Tarihi: 11.01.2020*

a displaceable entity, it keeps itself ready for new uses. In this way the word thus gives it a history when returning to the system with the weight of a new usage value. Ricoeur considers the word as exchanger between system and act, structure and event.

Keywords: Philosophy of language, general linguistics, structuralism.

Giriş

Makalemiz Ricoeur'ün kendi dil görüşü çerçevesinde yapısalcılığı nasıl değerlendirdiğini konu almaktadır. İlhamını büyük oranda Saussure'ün dil teorisinden alan bir grup bilim adamının ve düşünürün geliştirdiği ve "yapısalcılık" jenerik adı altında anılan yöntem veya perspektif yirminci yüzyılın ikinci çeyreğinde yükselişe geçerek birçok taraftar bulur. Yapısalcılığın yükselişine Ricoeur'ün de kayıtsız kalmadığı ve 1960'lı yılların başından itibaren kaleme aldığı çeşitli metinlerinde yapısalcılığın dil felsefesi bakımından içerimlerini değerlendirdiği görülmektedir. Ricoeur yapısalcılık karşısında sadece tarafgir veya sadece muhalif bir tavır takınmamıştır. Kendisinin "olay olarak söylem" yaklaşımı ile yapısalcılığın dil perspektifi arasında ilk bakışta dikkat çeken çatışmaları, yeni yollar keşfederek aşmayı denemiştir.

Belirttiğimiz bu problematik eksenindeki incelemelerimizi, makalemizde üç alt başlık hâlinde sunacağız. İlk alt başlıkta, Saussure'ün ortaya koyduğu dil anlayışının ardından, yapısalcı paradigmanın oluşumuna ve tarihsel seyrindeki ana uğrak noktalarına göz gezdireceğiz. İkincisinde, Ricoeur'ün yapısalcı perspektifin eksik yanına dair tespitlerini ve eleştirilerini ele alacağız. Üçüncü alt başlığımızda ise, Ricoeur'ün "olay olarak söylem" anlayışı ile yapısalcı perspektifi bağdaştırma teşebbüsüne odaklanacağız. İncelememizin sonuçlarını da son bir alt başlıkla takdim edeceğiz.

1. Yapısalcı paradigma: Dil ve dilbilim

Davranışçılık, marksizm, pragmatizm, vb. gibi yapısalcılık da yirminci yüzyılda beşerî ve sosyal fenomenleri incelemek üzere kullanılmış belli başlı perspektiflerden biridir. Bu üretken perspektifin farklı alanlara uyarlanmış biçimleri, "yapısalcılık nedir?" sorusunu, tüketici tek bir cevapla geçiştirilemeyecek çetin bir soru kılmaktadır. Farklı alanlardan sadece birkaçını anarsak: Sosyal/kültürel antropoloji ve etnoloji, sosyoloji, psikoloji, lengüistik[1], semiyotik, edebiyat teorisi... Hatta, Piaget'nin dikkat çektiği gibi (1970: 6 *et passim*), yapısalcılık beşerî bilimlerle sınırlı kalmamış ve aksiyomatik bir disiplin olan matematiğe de uyarlanmıştır. Bir bakıma Megill'in de belirttiği gibi (1998: 308) 'yapısalcılık' kelimesine öyle çok anlam yüklenmiştir ki artık bir anlamı olduğunu söylemek zorlaşmıştır. Bununla birlikte, en azından, 'yapısalcı' olarak adlandırılan yaklaşımlar arasındaki belirgin ortak yanlar üzerinde durmak mümkün görünmektedir. Bu ortak yanların bir bilançosunu çıkarmadan önce, Saussure'ün dile bakış açısını gözden geçirmek uygun olacaktır; zira, başka birçok

1 Makalemizde, Fransızca *linguistique* terimini okunduğu gibi *lengüistik* şeklinde yazma gerekçemiz şu: *Dilbilim* diye Türkçeleştirince, -Ricoeur'ün ve adı geçen başka yazarların- "dilin bilimi" [*science du langage*] şeklindeki ifadeyle bir karışıklık yaratabiliyor ya da "bir bilim olarak lengüistik" yerine "bir bilim olarak dilbilim" denince kulağa yadırgatıcı geliyor.

yazar gibi Benveniste'in de belirttiği gibi (2004: 42), 1928'den itibaren ortaya konan ve peşinden de ön plana çıkan yapısalcı akım, köklerini Saussure'den almaktadır.

Saussure dili şöyle bir sistem olarak görür: «Dil, terimlerinin anlık hâli dışında hiçbir şeyin belirleyici olmadığı saf/katışıksız bir değerler sistemidir» (1995: 116). Sistemden kaynaklanan/doğan değerler olarak kavramlar sadece "ayrımsal"dır [*différentiels*]. Yani, kavramlar, içerikleri bakımından pozitif olarak belirlenmiş değildir; onlar sadece sistemin diğer terimleriyle bağlantıları bakımından negatif olarak belirlenmiştir (1995: 162). Bu itibarladır ki Saussure'e göre dilde sadece ayrımlar vardır (1995: 166). Saussure dilde, [dilin] sisteminden önce ne idealar ne de sesler bulunduğunu vurgular (1995: 166). Dolayısıyla da Saussure açısından dil yalnızca sistemden kaynaklanan/doğan kavramsal ve sessel ayrımlar ihtiva eder (1995: 166). Diğer bütün semiyotik sistemlerdeki gibi dilde de göstergeyi oluşturan şey, diğer göstergelerden farklılığıdır; yani, göstergenin mizacı "ayrım"dır (1995: 168). Böylece Saussure dilsel göstergelerin değerlerinin, mevcut bir dil sistemi içindeki karşılıklı sınırlandırmalarla ya da aynı anlamda "ayrımlar" yoluyla belirlendiğini düşünmektedir. Bu bakımdan da Saussure için dil, tözsel [*substantielle*] değil, saf biçimsel/formel bir yapıdır (1995: 169). Saussure'ün dilsel gösterge hakkındaki "kâğıt metaforu" da (1995: 157) bir hayli açıklayıcıdır. Şöyle ki ona göre dilsel gösterge, bir yüzünün düşünce, diğer yüzünün ise ses olduğu bir kâğıda benzer. Kâğıdın ön yüzünü makasla kesince ister istemez arka yüzü de kesilmiş olur. Dilde de aynı şekilde ne ses düşünceden ayrılabilir ne de düşünce sesten.

Saussure'e göre bir dilsel göstergenin kimliği/aynılığı yalnız başına değil, ancak onun ait olduğu dil sistemi içindeki diğer göstergelerle arasındaki dizimsel ve çağrışımsal ilişkilerin toplamınca tayin edilir. Bu toplam ilişkiler kümesi değerleri belirler. Nasıl ki satrançtaki vezir, piyon, fil ya da atın oyun dışında ne olduğunu, hangi anlama geldiğini sormak saçmaysa, dil için de her unsurun tek başına ne olduğunu araştırmak mânâsızdır (2014: 77). Saussure karşılıklı değerlerin belirlenmesinde sistemin önceliğini vurgular(1995: 157):

> «Dahası, böyle belirlenen değer fikri bize, bir unsuru basitçe belirli bir sesin belirli bir kavramla birliği saymanın büyük bir yanılsama olduğunu gösterir. Onu böyle tanımlamak, parçası olduğu sistemden izole etmek olur; unsurlarla işe başlanabildiğine ve onların toplamını alarak sistemin inşa edilebildiğine inanmak olur. Oysa tersine, içerdiği unsurlara analizle erişmek için zincirleme bütünden yola çıkmak gerekir».

Saussure'ün bu "sistem" vurgusu kendisinden sonra beşerî bilimlerin bir çoğuna model teşkil ederek "yapısalcılık" paradigmasına dönüşecektir. Gördüğümüz gibi, Saussure "yapı" terimini değil, "sistem" terimini kullanır. Ricoeur "yapı" teriminin, "sistemin yapısı" anlamında ilk kez 1928 Lahey Uluslararası Birinci Lengüistler Kongresi'nde kullanıldığını nakleder (1969: 83) ve bunun ardından, "yapısal" sıfatının giderek sistemle eş anlamlı hâle geldiğini ekler. "Yapısalcılık" terimi ise ilk kez 1929 yılında, Çekçe kaleme aldığı "Romantické všeslovanství - nová slávistika" başlıklı makalede Jakobson tarafından kullanılmıştır.

Bu noktada, Saussure'ün ardından "yapısalcı" denecek yaklaşımın şekillenmesinde ve yükselişinde büyük pay sahibi Claude Lévi-Strauss için dönüm noktası olacak bir

karşılaşmadan bahsetmek yerinde olur. Jakobson'un 1942 yılında, Fransız ve Belçikalı bilim ve düşünce insanlarının Nazi rejiminin zulmünden kaçarak sığındıkları ABD'nin New York kentinde *Ecole libre des hautes études* adıyla kurdukları okulda fonoloji hakkında verdiği altı dersin ilkinde, Saussure'ün devrimsel dil anlayışı üzerinde özel olarak durmuştur. Bu derslere katılanlar arasında, Charles F. Hockett, Thomas A. Sebeok gibi lengüistlerin yanında, bir siyasî mülteci olarak ABD'de bulunan Claude Lévi-Strauss da vardır. Jakobson'un derslerinin sonradan (1976 yılında) kitaplaştırılarak basılmış hâline Lévi-Strauss'un yazmış olduğu övgü dolu önsözündeki şu satırlar mânidardır:

> «Yapısal dilbilim bana şunu öğretmiş olsa gerek: Unsurların çokluğu/çeşitliliği tarafından yolumuzun şaşırtılmasına kendimizi koyvermek yerine, unsurları birleştiren daha yalın ve daha iyi kavranılır bağıntıları/ilişkileri dikkate almak önem taşır. Jakobson'u dinlerken, XIX. yüzyıldaki ve hattâ XX. yüzyılın başındaki etnolojinin, yeni-gramercilerin lengüistiği gibi, sıkı sıkya nedensel düzlemdeki problemleri, yollara/araçlara ve gayelere ilişkin problemlerle ikame etmekle yetindiğini keşfettim. Asla bir fenomeni sahiden tasvir etmeksizin, onun kökenlerine gönderme yapmakla yenililiyordu. Böylece iki disiplin de, açıklamanın daima çeşitlenmeler etrafındaki değişmezleri/sabiteleri gösterme hedefine yönelmesi gerektiği hâlde, varyasyonların ezici bir çokluğu/çeşitliliği ile karşı karşıya kalıyordu» (1976: 8).

Lévi-Strauss yapısalcı dilbilime borçlu olduğunu bu satırlarda dile getirdiği ilham ile, ilk dönem yazılarının derlendiği iki cilde de *Yapısal Antropoloji* başlığını koymuştur. Lévi-Strauss yapısalcı lengüistiğin bilimselliğinin şu üç gerekçeye dayalı olduğunu belirtir (1996: 351-352):

> «a) Onun, hiçbir beşerî grubun yoksun olmadığı eklemli dil [*langage*] olan bir konusu vardır; b) yöntemi homojendir; başka bir ifadeyle, onun tatbik edildiği özel lisan [*langue*] hangisi olursa olsun –modern, arkaik, "iptidaî" ya da medenî- lengüistik aynı kalır; c) bu yöntem, uzmanların geçerliliğini kabul etmede görüş birliği içinde olduğu temel birkaç ilkeye dayanır».

Böylece lengüistiğin Lévi-Strauss'un nezdinde, lisanların çeşitliliği karşısında değişmeyen unsurları keşfetmiş olması itibariyle bilimsellik vasfını kazandığı anlaşılmaktadır. Dünya yüzündeki lisanların olanca çeşitliliği içinde, hepsinde ortak olan birtakım evrensel veya tümel ilkeler de vardır. Örneğin, dünyada şahıs zamirleri içermeyen bir dil yoktur; genizsil ünlü içeren, ağızsı ünlüler içermeyen bir dil de mevcut değildir. Ya da hiçbir dil, çoğulluğu, kelimeden özel bir morfem/anlambirim çıkarıp atarak belirtmez, bütün diller tersini yapar.

Lévi-Strauss'un, kültürel fenomenlerin dil/dilbilim modeline göre incelenmesinde ilham aldığı ikinci bilgin Boas'tır. Lévi-Strauss kültürel olayların bilinçdışı vasfını ilk kez Boas'ın net bir şekilde ortaya koyduğunu ifade eder ve bu perspektifiyle kültürel olayları dile benzettiğini ekler (1958: 26). Ona göre Boas, konuşan kişinin, bilimsel gramerin ortaya çıkışına kadar dilin yapısını bilmediğini ve hattâ ortaya çıkışından sonra da dilin yapısının insanın bilinci dışında konuşmayı biçimlendirmeye devam ettiğini göstermiştir (1958: 26). Lévi-Strauss dilin yasalarının bilinçdışı yapısının, tam da bu özelliğinden dolayı dilsel fenomenleri bilimsel açıdan incelenmeye elverişli kıldığını vurgular: «Dilin yasaları bilinçdışı düzeyde, konuşan öznelerin kontrolü dışında işlev görür, o hâlde onlar objektif fenomenler olarak, bu itibarla da diğer toplumsal olguları temsil eden fenomenler olarak incelenebilir» (Lévi-Strauss, 1998: 59).

Lévi-Strauss fonolojinin ortaya çıkışının yapısalcı paradigmayı güçlendirdiğine ayrıca dikkat çeker ve onun sosyal bilimler açısından rolünü, nükleer fiziğin bütün doğa bilimleri açısından üstlendiği yenilikçi role benzetir (1958: 39). Bir devrim diye nitelendirdiği fonolojinin yenilikçi karakterini, kurucusu olan Troubetzkoy'un 1933 tarihli "La Phonologie actuelle" başlıklı makalesine atıfla şöyle özetler (1958: 40):

> «Fonoloji, *bilinçli* dilsel fenomenlerin incelenmesinden, bunların *bilinçdışı* altyapılarının incelenmesine geçer; [fonoloji], *unsurları*, bağımsız entiteler olarak ele almayı reddeder; aksine, analizine, unsurlar arasındaki *ilişkileri* temel alır; *sistem* kavramını konuya dâhil eder. […] gerek tümevarımla, gerekse mantıksal tümdengelimle bulunan *genel yasaları* ortaya çıkarmayı hedefler».

Lévi-Strauss'un, Troubetzkoy'un ağzından naklettiği bu satırlar, âdeta yapısalcı paradigmanın özeti ve manifestosudur. Lévi-Strauss sosyoloji, etnoloji, antropoloji, vb. beşerî bilimlerin lengüistik ile fonolojinin yöntemini sahiplenmesi gerektiğini vurgular. Sosyoloğun akrabalık ilişkileri konusunu incelerken şeklen, fonoloğunkine ve lengüistinkine benzer bir durumla karşılaştığını belirtir (Lévi-Strauss, 1958: 40): Fonemler gibi akrabalık ifadeleri de anlam belirten unsurlardır ve ancak belirli bir sistemle bütünlüğü içinde anlam kazanırlar:

> «Ayrı ayrı incelendiklerinde kavranılır olmayan eş seçimi/evlilik kurallarının anlamı ancak, onları birbirleriyle karşı(t)laştırarak su yüzüne çıkar; nasıl ki fonemdeki/sesbirimdeki realite, onun sessel bireyselliğinde değil, fonemlerin aralarında sergilediği karşıt ve negatif bağlantılarda yatıyorsa» (Lévi-Strauss, 1983: 196).

Yine, fonolojik sistemler gibi akrabalık sistemleri de bilinçdışı düşünce düzeyinde teşekkül eder. Bununla birlikte, dünyanın farklı yörelerindeki ilk bakışta birbirine hiç benzemeyen insan topluluklarında aslında birbirine benzer akrabalık biçimlerinin ve evlilik kurallarının gözlemlenmesi, bu fenomenlerin genel, ama örtük bazı kurallara dayandığının işaretidir (Lévi-Strauss, 1958: 41). Çeşitli kültürlerdeki, akrabalar arasından eş seçimi kurallarını incelediği eserinin sonuç bölümünde de belirttiği gibi (1981: 553), her kültürde, her toplumda geçerli olan evrensel bir kural bulunur: Ensest yasağı ve dış evlilik. Lévi-Strauss'un adlandırmasıyla bütün toplumlarda eş seçiminde "kadınların mübadelesi"ni[2] [*échange des femmes*] düzenleyen çeşitli kuralların müşterek noktası ensest yasağı ve dış evlilik kuralıdır. Yazar bu bağlamda, bir sosyolog olarak kendi yönteminin lengüistin yöntemiyle aynı olduğunu vurgular; zira, dilin ve dış evliliğin temel işlevi aynıdır: Başkasıyla iletişim ve grubun entegrasyonu (1981: 565). Ona göre cinsiyetler arası ilişkiler de tıpkı dil gibi, yani bir iletişim ya da mübadele biçimi olarak kavranabilmektedir (1981: 566). Lévi-Strauss gerçek kişilerin evliliklerindeki kız alıp-vermelerin altında, aslında simgesel bir mübadele yapısının yattığını düşünür. Üstelik bu yapı, tek tek bireylerin bilincinin dışındadır. Lévi-Strauss'un Saussure'den aldığı ilham böylece açıklığa kavuşur: Saussure'ün vurguladığı haliyle, tek tek bireyler konuştukları -ya da yazdıkları- sırada kullandıkları dilsel kuralların nasıl ki bilincinde değilse, akrabalık ilişkileri sistemleri de bireysel bilincin dışındaki kurallarca çekip çevrilmektedir.

Lévi-Strauss "yapısalcılık"ı, bir sistemin unsurları arasındaki ilişkileri açıklama yöntemi diye tarif eder (2013: 43). Onun eserlerinde sık sık kullandığı "bağıntı"

2 Bu kavram bizim dilimizde "kız alıp verme" şeklinde ifade edilir.

veya "ilişki", gerçekten de yapısalcılığın anahtar kavramıdır. Hjelmslev'in bir değerlendirmesi de bu nitelemeyi destekler mahiyettedir. Şöyle ki, Saussure'ün yapısal yaklaşımın ilk örneğini ortaya koyan kişi olduğunu belirtmesinin ardından Hjelmslev söz konusu yaklaşımın ana vasfını şöyle tarif eder: «Dilin, birimler arasındaki ilişkileri bakımından bilimsel bir tasviri» (1997: 35). Hjelmslev böylece Saussure'ün, konuşulduğu hâliyle bir dilin seslerinin veya onun yazılı biçimindeki karakterlerin karşılıklı olarak ve öncelikle de fonetik veya grafoloji açısından değil, sadece karşılıklı ilişkileri bakımından tasvir edilmesi gerektiğini ve de aynı şekilde dilsel içerik birimlerinin (anlam taşıma/anlamlılık birimlerinin) de öncelikle semantik bakımından değil, sadece karşılıklı ilişkileri bakımından tasvir edilmesi gerektiğini ileri sürdüğünü kaydeder (1997: 35). Hjelmslev'in bunun devamında belirttiği gibi, dilin hakikî birimlerinin sesler, yazılı karakterler ya da anlamlar olmadığını, bu saydıklarının arasındaki *relata*'lar olduğunu ve önemli olanın da onların bir söylem zincirlemesi içindeki karşılıklı ilişkileri olduğunu gösteren, Saussure olmuştur.

Lévi-Strauss gibi Jakobson, Barthes ve Lacan da yapısalcılığı üstlenerek savunmuşlardır. Bir başka grup düşünür vardır ki onlar yapısalcı projenin özüne katılmakla birlikte dogmatizmini rededder. Foucault ve Althusser, onlara örnektir. Son bir grupta ise, "yapısalcılığın eleştirel dostları" ya da "yapısalcılığın postyapısalcı eleştirmenleri" denebilecek Derrida, Deleuze ve Lyotard yer alır. Yapısalcılık birçok yorumcu tarafından[3] Kartezyen felsefenin merkezî bir konum tahsis ettiği "özne" kavramına yönelik bir reddiye olarak değerlendirilmiştir. Yapısalcılık, Kartezyen özerk "özne"nin aslında, dilin, kültürün, bilinçdışının bir neticesinden ibaret olduğunu göstermiştir (Best ve Kellner, 2013: 35). Corvez'in de belirttiği gibi (1969: 93) yapısalcılık bakımından, "düşünce" artık kişisel benin, *ego cogitans*'ın bir fiili değildir; kombinatuvar bir bilinçdışının, objektif bir sistemin faaliyetidir.

Diğer sosyal fenomenlerin hepsinin de dil/dilbilim modeline göre incelenmesi gerektiğini savunan yapısalcılar kuşağının "bilinçdışı yapılar" anlayışının kökleri, Freud kadar Saussure'e de uzanır. Culler'in de ifade ettiği gibi (1985: 80) bilinçdışı kavramının doğuşunda, kurduğu yeni bilimle Saussure de, Freud kadar pay sahibidir. "Bilinçdışı", dil bakımından şu olguyu açıklayabilmemizi sağlayan kavramdır: «Bir dili biliyorum (yeni beyanlar üretebilmek, bana söylenenleri anlayabilmek, vb. itibariyle), ama neyi bildiğimi bilmiyorum. Bildiğim şeyin açıklanması için bir dilbilimciye ihtiyacım var» (Culler, 1985: 80). Dili konuşan, onun fonolojik ve gramatikal sistemlerinin bilinçli olarak farkında değildir (85). Yapısalcılığın "bilinçdışı" anlayışının, Freudyen anlayıştan faklılığının altını, Ricoeur şöyle çizmektedir: «Lengüistik yasalar, bilinçdışı bir düzeyi ve bu anlamda zihnin refleksif-olmayan, tarih-dışı düzeyini belirtir. Bu bilinçdışı, sembolleştirme gücü içinde itkinin, arzunun Freudyen bilinçdışı değildir; Freudyenden ziyade Kant'çı bir bilinçdışıdır, kategoryel, kombinatuvar bir bilinçdışıdır» (1963: 599-600). Corvez'in ifadesiyle yapısalcılığın söz konusu ettiği "düşünmeyen düşünce", kodların ve sistemlerin objektifliği içinde yabancılaşmıştır. Yapısal analiz de bu objektif düşünce mekanizmasını sökmekten meydana gelir (Corvez, 1969: 106).

Jameson'ın da tespit ettiği gibi (2003: 126) yapısalcılık Descartes'çı ve Sartre'cı *cogito*'nun savlarının bütünüyle reddedilmesini içerir. Yapısalcılığa göre özne, kişisiz

3 Best ve Kellner, 2013, s.35; Eagleton, 2011, s.124.

[*impersonal*] sistemin ya da dil-yapısının bir işlevinden ibarettir (2003.126). Dekens ise yapısalcılığın belirsiz şahıs zamirinin [*on*] teorisi olduğunu söyler (2015: 18). Yapısalcılık bu itibarla, *ego*'nun, öznenin cevherleştirilmesine karşı çıkarak onun da sosyo-kültürel yapılarda ilişkisel bir entite olarak çözündürülmesine dayanır. Yapısalcılık öznenin aslında, kültürün, dilin, bilinçdışının bir epifenomeninden ibaret olduğunu ifşa etmektedir. Dekens'in de tespit ettiği gibi (2015: 18), yapısalcılık "her yerde id [*ça*] konuşur" fikrini ve dilin yapısının bütün toplumsal yapılarda dönüştürülmüş olarak bulunduğunu esas alır.

Makalemizin bu alt başlığını, postyapısalcılığa da kısaca değinerek bitirmek yerinde olur. Postyapısalcılık diye adlandırılan felsefî akım, yapısalcı düşünürler kuşağının mirasını radikalleştirerek alımlamıştır. Eagleton'ın da belirttiği gibi (2011: 139), yapısalcılık gösterge ile, göstergenin referansta bulunduğu şeyi birbirinden koparırken postyapısalcılık bir adım daha öteye giderek gösteren ile gösterileni birbirinden koparır. Derrida'nın nezdinde, gösteren ile gösterilen arasında, Saussure'ün "bir kâğıdın iki yüzü"ne benzettiği türde bir ilişki yoktur. Göstergenin bir yarısı daima "orada nâmevcut" iken, diğer yarısı da daima kendisi değildir (Sarup, 2010: 54). Göstergeler, "mevcut olmayan"ı, yokluğu gösterir ve dolayısıyla onların belirli, sabit anlamları yoktur. Anlam, bir gösterenler zinciri boyunca kayıp gider (Sarup, 2010: 55). Jameson'ın da belirttiği gibi (2003: 134) gösteren ile gösterilen arasındaki temel farklılık teorisi, Foucault ve Derrida ile birlikte, nihayetinde, yaşantı ile bilgi, dil ile düşünce arasında bir aynılık gören Batı felsefî ve metafizik geleneğinin radikal eleştirisinin bir aracı haline gelmiştir. Dilin, dil-dışı bir dünyada yer alan herhangi bir unsuru temsil etmediği fikri, yapısalcılık ile postyapısalcılığın ortak yanıdır.

2. Riceour'ün dil felsefesi bakımından yapısalcı perspektifin eksik yanı

Ricoeur, Hjelmslev'in *Essais Linguistiques* başlıklı eserinde yer alan, yapısal analizin dayandığı dört ön kabulü nakleder: [1] Dil ile söz arasındaki dikotomi; [2] Diyakronik bakış açısının senkronik bakış açısına tâbi kılınması; [3] Sistem durumunda tözselleştirilecek mutlak terimlerin mevcut bulunmadığı; sadece negatif farklılıklar yoluyla belirlenen değerler bulunduğu; [4] Sonuç olarak da dilin, bir yapıdaki iç bağımlılıklardan kurulu özerk bir entite olarak tanımlanması (Ricoeur, 1969: 246). Ricoeur dilden "kapalı göstergeler sistemi"ni anlayan bu dördüncü postülayı, fenomenolojiye büyük bir meydan okuma olarak değerlendirir (1969: 247). Bu değerlendirmesinin sebebini de şöyle izah eder: Fenomenoloji için dil bir nesne değil, onun içinde ve onun vasıtasıyla gerçekliğe yönelmemizi sağlayan bir aracıdır; dil bir şey hakkında bir şey söylemekten ibarettir. Dil, söylediği şeye yönelirken kendisini aşarak ve kendisini yönelimsel bir referans akışına yerleştirerek kendinden kaçar. Oysa yapısal lengüist için dil, kendi kendisine yeterlidir; bütün ayrımları kendisine içkindir ve dil konuşan özneyi önceleyen bir sistemdir (1969: 247).

Ricoeur yapısal bakış açısının zaferinin kesinlikle bilimselliğin zaferi olduğunu söyler (1969: 84). Dilsel nesneyi özerk bir nesne halinde kurarak lengüistik kendini bir bilim olarak inşa eder. Fakat Ricoeur bu inşanın kazanımları yanında, yapısal bakış açısının ödemek zorunda kaldığı bedelleri şöyle açıklar: [1] Konuşma edimi dışarıda bırakılır, oysa konuşma dilin özüdür, onun varış noktasıdır. [2] Tarih dışarıda bırakılır;

yalnızca sistemin bir durumdan diğerine değişimi değil, dilin üretilmesi içinde kültürün ve insanın üretilmesi de dışarıda bırakılır. [3] Özgür kombinasyon ve türetimle beraber, dilin ilk yönelimi olan "bir şey hakkında bir şey söylemek" de dışarıda bırakılır. Oysa konuşan (hatip) ve dinleyen (muhatap) dilin bu ilk yönelimini derhal idrak eder. Onlar için dil bir şeyi hedefler, daha doğrusu dilin çifte hedefi vardır: İdeal bir hedefi, yani bir şey söyleme hedefi ve de reel bir hedefi, yani bir şey hakkında söyleme hedefi (1969: 84-85). Ricoeur dilin bu hedeflere yöneliminde iki eşikten atladığını düşünür: Anlamın idealliğinin eşiğinden ve referansın eşiğinden. Bu çifte eşik karşısındaki aşkınlık hareketinde dil [bir şey] *demek ister* [*veut dire*]. Ne var ki yapısalcı lengüistik kendisini "semiyotik olarak lengüistik" anlayışıyla sınırlandırmıştır. Bunu yaparak da göstergeler evreninin kapanışının [*clôture*] içinde kalmaya karar vermiş olur (1969: 85). Bu karar icabı da sistemin dışı yoktur. Makalemizin üçüncü alt başlığında izah edeceğimiz gibi, Ricoeur söylemenin [*le dire*] konuşmamızda ortaya çıkışını ("kapanış" kavramıyla karşıtlığında) "açılış" [*ouverture*] veya "açıklık" [*aperture*] olarak adlandıracaktır ve yapısalcılığın ıskaladığı dilin bu veçhesini vurgulayacaktır.

Ricoeur yapısal lengüistiğin "yapı" ve "sistem" vurgusunun, "söylem"i fuzulî bir problem kılarak dışladığını tespit eder (2019: 16). Saussure'ün "dil" [*langue*] ile "söz" [*parole*] arasındaki ayrımının modern lengüistik üzerinde tayin edici bir etkisi olmuştur (2019: 17). Dili düşünmek der Ricoeur «Saussure'ün parçalara ayırdığı şeyin birliğini, dil ile sözün birliğini düşünmek olacaktır»[4] (1969: 86). Saussure'ün anlayışına göre dil, belirli bir hatibin belirli bir mesaj olarak söz üretmesinin temelindeki koddur. Buradan da başka bazı ayrımlar doğar: Mesaj bireyseldir, kod ise kolektif; mesaj, zamanın diyakronik boyutunu oluşturan olaylar silsilesindeki geçici bir olaydır, kod ise senkronik bir sistemdir; mesaj maksatlıdır, birinin kastıdır, oysa kod anonimdir, kasta dayalı değildir. Ricoeur bu itibarla kodun sahip olduğu bilinçdışılık özelliğinin altını çizer ve ekler: «Güdüler ve dürtülerin Freud'cu metapsikolojiye göre bilinçdışı olmaları anlamında değil, libidinal olmayan yapısal ve kültürel bilinçdışı anlamında» (2019: 17). Kod konuşan bir bireyler topluluğu için sistematik ve zorunluyken, mesaj iradî ve kabildir [*contingent*]. Bu son karşıtlık, tam da Saussure'ün kodu, yani dili bilimsel bir araştırmanın objektif konusu olarak saptamasını ve sözü konu dışı tutmasını açıklığa kavuşturmaktadır. Ricoeur böylece modern lengüistiğin kod uğruna mesajı, sistem uğruna olayı, yapı uğruna yönelimi, senkronik sistem uğruna eylemin iradîliğini paranteze alarak geliştiğini kaydeder (2019: 17-18). Sözün sonsuz çeşitlenmesi karşısında dilin sonlu sayıda göstergeden oluşan kapalı yapısı, onun bilimsel açıdan incelenmesini mümkün kılmaktadır. Böyle bir sonlu sistemdeki unsurların bütün ilişkileri sisteme içkindir (2019: 20). Dolayısıyla da semiyotik sistemler "kapalı"dır, yani dış gerçeklikle, semiyotik olmayan gerçeklikle ilişkiden yoksundur. Bu itibarla da modern lengüistikte dil artık, zihinler ile şeyler arasındaki bir aracı olarak görülmez; dil, sistemi oluşturan unsurların aralarındaki farklılıkların etkileşiminden dolayı, içinde her unsurun yalnızca aynı sistemdeki başka unsurlara referans yaptığı kendine

4 Ricoeur'ün saptaması şu açıklamada bulunmamızı zorunlu kılıyor: Ricoeur'ün bu saptamada bulunduğu dönemde henüz Saussure'ün *Genel Dilbilim Yazıları* gün ışığına çıkmamıştı (Sausure'ün baba ocağında keşfedilmesinin ardından derlenerek ilk kez 1996'da yayımlanacaktır). Saussure'ün bu "evrak-ı metruke"sine bakıldığında, aslında dil ile söz arasında, *Genel Dilbilim Dersleri*'nden çıkarılabilen keskinlikte bir ayrımı varsaymadığını öne sürmek mümkün görünmektedir. Bu ayrımın daha ziyade yapısal lengüistiğin Saussure'e atfedegeldiği hatalı bir ön kabulü olduğu düşünülebilir.

ait bir dünya meydana getirir (2019: 20). Kısacası, der Ricoeur, «dil, bundan böyle, Wittgenstein'ın adlandırdığı şekliyle bir "hayat formu" olarak değil, kendi kendine yeten bir iç ilişkiler sistemi olarak görülür» (2019:20). Neticede yapısalcı perspektif, dil felsefesi bakımından "söylem olarak dil"i göz ardı etme sonucunu doğurmuştur (2019: 20). Ricoeur yapısalcı perspektifin "semiyotik olarak lengüistik" anlayışı karşısında, söylemi tekrar konuya dâhil etmek üzere, Benveniste'in "semantik olarak lengüistik" görüşünden geniş ölçüde yararlanır. Bu noktada, bahsimizi bir süreliğine Ricoeur'den Benveniste'e kaydırmak uygun olacaktır.

Benveniste 1966 yılında Cenevre'de toplanan bir kongrede yaptığı açılış konuşmasında dile semiyotik ve semantik yaklaşımlar arasında gördüğü farklılığı izah eder. Benveniste, gösteren sistem olarak dil analizinde Saussure'ün durup kaldığı noktanın ötesine gitmeyi denemek gerektiğine kanidir (2004: 219). Benveniste'in "Saussure'ün durup kaldığı" derken kastettiği noktanın salt semiyotik yaklaşım olduğu anlaşılmaktadır. Peki, salt semiyotik yaklaşımla yetinildiği takdirde, Benveniste'in nezdinde dil hakkında noksan kalan şey nedir? Bu sorumuzun cevabının "söylem" [*discours*] ve o düzlemdeki anlamlılık olduğunu tahmin etmek zor olmayacaktır. Semiyotik yaklaşım, anlamlılığı yalnızca göstergeler arası farklılıklardan kaynaklanan bir olgu olarak tanımlamakla yetinir. Daha doğrusu, o yaklaşım içinde kalındığında anlamlılık zaten bundan ibarettir. Benveniste şöyle der (2004: 222):

> «Semiyotikte, göstergenin kastettiği/anlamına geldiği şeyin tanımlanmasına gerek yoktur. Bir göstergenin mevcut olması için onun benimsenmesi ve diğer göstergelerle şu ya da bu şekilde bağlanması gerekli ve yeterlidir. Göz önünde bulundurulan entite bir anlam taşır mı? Cevap ya evettir ya hayır. Cevap evet ise, her şey söylenmiştir ve o entite kayda alınır; hayır ise, reddedilir ve yine her şey söylenmiştir. "Chapeau" mevcut mu? - Evet. "Chameau"? - Evet. "Chareau"? - Hayır».

Neticede, semiyotik düzenden kaynaklanan bir şey olması itibariyle anlamı belirlemek/tanımlamak söz konusu değildir. Bu seviyede kalındığında, tek kıstas şudur: Bu anlamlı mıdır, değil midir? (2004: 222). Böylece semiyotiğe ilişkin her şey, dilin bağrında ve kullanımı içinde göstergenin teşhis edilebilmesini/kimliklendirilebilmesini zorunlu ve yeterli koşul alır (2004: 223). "Semiyotik" demek, "dil-içi" demektir. Her gösterge, onu diğerlerinden ayıran şeyi kendinde taşır ve bu itibarla da semiyotik düzlemde, ayırt edici olmak ile anlamlı olmak aynı şeydir (2004: 223).

Oysa konuşma (ve yazma) pratiğimiz içinde yaptığımız şey, cümleler kurmaktır. Benveniste bu noktanın, kendi analizi bakımından can alıcı olduğuna dikkat çeker (2004: 224). Zira burası, onun analizinin "semantik olarak dil"i tasvir etmeye geçiş hattıdır. Şöyle devam eder Benveniste:

> «Saussure'cü mânâda, cümlenin bir gösterge meydana getirebildiği yahut da göstergenin, ona basit ilâve yapmak veya onu yaymak suretiyle önermeye, sonra da muhtelif sentaktik kuruluş tiplerine geçilebildiği fikrine tezat olarak, gösterge ile cümlenin, iki farklı âlem olduğunu ve ayrı tasvirler gerektirdiğini düşünüyoruz. Dilde, Saussure'ün dil ile söz arasında yapmaya kalkıştığı ayrımdan tamamen faklı olan temel bir ayrım tesis edeceğiz» (2004: 224).

Benveniste böylece semiyotik olarak lengüistik ile semantik olarak lengüistik arasındaki ayrımını gerekçelendirmeye girişir. Semantik kavrayışın, bizi kullanım ve faaliyet [*action*] olarak dilin alanına dâhil ettiğini belirtir: Bu alanda, malûmat aktaran,

tecrübe ileten, katılımı dayatan, cevaba teşvik eden, dileyen, icbar eden, kısacası insanların bütün hayatını organize eden dilin insan ile insan, insan ile dünya, zihin ile şeyler arasındaki aracılık işleviyle karşılaşırız (2004: 224). İşte dilin sadece bu semantik işlevi, toplumun entegrasyonuna ve dünya ile upuygunluğa, dolayısıyla da düşüncenin düzenlenmesine ve bilincin gelişimine imkân sağlar. Benveniste şahikasında semantik dışa vurumun cümle olduğunu vurgular (2004: 224). Cümle boyutunda, "teşebbüs edilen" diye adlandırılabilecek şey, konuşanın demek istediği şey, onun düşüncesinin dilsel olarak fiiliyata dökülmesi söz konusudur (2004: 225). Semiyotikten semantiğe geçişte radikal bir perspektif değişimi vardır: Semiyotik olanın temel vasfı dilin bir özelliğinden kaynaklanırken semantik olan, dili fiiliyata döken konuşanın bir etkinliğinden doğar (2004: 225). Semiyotik gösterge kendinde mevcuttur, dilin realitesini temellendirir, fakat münferit uygulamaları kapsamaz; semantik olanın dışa vurumu cümle ise yalnızca münferittir. Gösterge ile dilin içsel realitesine temas edilirken, cümle ile dilin dışındaki şeylerle tekrar bağ kurulur (2004: 225). Bir dilin semantizmi *salva veritate* bir başka dilin semantizmine nakledilebilir ve bu da çevirinin imkânıdır; fakat bir dilin semiyotizmi bir diğerinin semiyotizmine nakledilemez ki bu da çevirinin imkânsızlığıdır. Semiyotik olan ile semantik olan arasındaki ayrım burada yakalanır (2004: 228).

Benveniste yukarıda ana hatlarını gözden geçirdiğimiz açılış konuşmasını takip eden soru-cevap kısmında şu açıklamada bulunur: «Dilin, kendinde ve gösteren şeyler olarak ele alınan gösterge denen birimleri ile, içinde aynı unsurların münferit bir beyan amacıyla kurulup düzenlendiği cümle arasında ayrım yapıyorum. Öyleyse iki ayrı lengüistik tasarlıyorum» (2004: 235). Söz alan Ricoeur, Benveniste'in semiyotik olan ile semantik olan arasındaki ayrımının dikkate değer bir felsefî verimlilik taşıdığını belirtir (2004: 236): Bu ayrım, dilsel evrenin kendisi üstüne kapanması [*clôture*] temel problemine ilişkin tartışmayı yeniden ele alma imkânı sağlar ki Ricoeur'ün kendi dil felsefesi için taşıyıcı bir sütun olarak yararlanacağı da bu imkândır. Benveniste'in semiyotik olan ile semantik olan arasında ortaya koyduğu ayrım, Ricoeur'e göre tartışmayı Saussure'deki dil-söz dikotomisinin çok ötesine taşıma avantajına sahiptir (2004: 236). Saussure'ün salt semiyotik lengüistiğinde göstergelerin kapalı evreni olarak tasvir edilen dilin kayıp hanesini meydana getiren söz, Benveniste'in onu semantik lengüistik yaklaşımıyla bütünleme teşebbüsü sayesinde yeniden kazanç hanesine dâhil edilebilir:

> «Tek başına dikkate alındığında semiyolojik düzen sadece, dilin onsuz olamayacağı *eklemlenme* koşulları bütününden ibarettir. Ama, *eklemlenmiş olan* kendi başına henüz anlamlılık gücü içindeki dil [*langage*] değildir. O yalnızca lisan [*langue*] diye adlandırılabilecek bir sistemler sistemidir ve sadece gücül [*virtuelle*] olan mevcudiyeti söylem gibi bir şeyi mümkün kılar ki o sadece, her defasında söylem örneğinde mevcudiyet kazanır» (Ricoeur, 1969: 250).

Ricoeur gücül olan ile edimsel olanın, eklemleniş ile işlemin, yapı ile işlevin, sistem ile olayın söylemde birbirine bağlandığını tespit eder (Ricoeur, 1969: 250). Sonuçta Ricoeur de Benveniste gibi semiyolojik düzenin *gerek şart* olduğunu ama tek başına *yeter şart* meydana getirmediğini düşünür. Söylemin semantizmini konuya dahil edecek bir dil anlayışını hedefler. Ricoeur böyle bir dil anlayışını, söylemin "olay" niteliğine odaklanarak ortaya koymayı deneyecektir.

3.Ricoeur'ün "olay olarak söylem" anlayışını yapısalcılıkla bağdaştırması

Ricoeur olay olarak söylem anlayışının, yapısalcılığın dil perspektifiyle ilk bakışta çatıştığı izlenimi veren bazı hususları beş maddede özetler: [1] Söylemin var olma tarzı, olay karakteri taşıyan bir edimde, söylem ânında yatar; oysa sistem sadece gücül ve zaman-dışıdır (1969: 87). [2] Söylem, onlarla birtakım anlamlandırmaların seçildiği, diğerlerininse dışta bırakıldığı bir dizi tercihten oluşur; ondaki tercihe dayalılık da, sisteme karşılık gelen bir özellik olan icbarın karşıt kutbudur. [3] Bu tercihler yeni kombinasyonlar üretir, daha önce duyulmamış cümleler ortaya çıkarır ve bu bakımdan da göstergelerin sınırlı sayıda ve kapalı repertuvarının karşıt kutbudur (1969: 87). [4] Dil bir referansa söylem ânında sahip olur. Ricoeur göstergenin kapalılığını kırıp onu başkasına açanın, kısacası dili bir şey hakkında bir şey söyleme olarak kuranın, anlamlandırıcı yönelim olduğunu savunur. Anlamın idealitesinin şeyin realitesine aktarımının üretilme ânı, göstergenin aşkınlığının ânıdır (1969: 88). Bu an, cümle ile eş zamanlıdır. Dil cümle düzleminde bir şey söyler. Ricoeur işte bu nedenle göstergeye dair şu iki tanım arasındaki karşıtlığın söylem ânında ortadan kalktığını belirtir: [i] ("semiyotik olarak lengüistik" denen Benveniste öncesi yapısal lengüistik perspektifte varsayıldığı gibi) gösterenin gösterilenden içsel farklılığına dayalı tanım ile, [ii] göstergenin şeye olan dışsal referansına dayalı tanımı. Ricoeur ortada bu iki tanımdan birini seçmeyi gerektirecek bir durum bulunmadığı kanısındadır. Durum ona göre şundan ibarettir: Bunlardan birincisi göstergenin sistem içindeki yapısına, ikincisiyse onun cümle içindeki işlevine ilişkindir (1969: 88). [5] Olay, tercih, tazeleme/yenileme, referans, bunlar söylemin öznesini belirtmenin elverişli bir tazını da içerir (1969: 88). Birisinin bir başkasıyla konuşması, iletişim ediminin özüdür. Bu özelliğiyle de söz edimi, sistemin anonimliğinin karşıt kutbundadır. Bir öznenin, bir edimde, tekil bir söylem ânında, dilin ona hazır sunduğu göstergeler sistemini yeniden ele alabildiği yerde "söz" vardır ve bu sistem de, aynı zamanda bir başkasına hitap etmekte olan biri tarafından gerçekliğe büründürülmedikçe potansiyel durumda kalır. Söz ediminin öznelliği bir anda, hitap etmenin [*allocution*] özneler-arasılığı oluverir (1969: 88). Ricoeur dilin bir referansa ve bir özneye, bir dünyaya ve bir dinleyiciler ortamına [*audience*], söylem düzeyinde ve ânında sahip olduğunu vurgular. Bu bakımdan da, dünyaya referansın ve kendine referansın yapısal lengüistikte, kendi başına sistemin kurucu olmayan unsurları diye dışta bırakılması şaşırtıcı değildir. Fakat bu dışta bırakma, sadece bir eklemlenişler bilimi kurmak üzere gerekli bir ön kabuldür: Konuşan bir kişinin belirli bir duruma ve bir dinleyiciler ortamına bağlı olarak anlamlandırıcı yönelimini gerçekleştirdiği düzey söz konusu olduğundaysa, geçerliliğini yitirir (1969: 88-89). Hitap etme ve referans, edim ile, olay ile, tercih ile, tazeleme/yenileme ile bir araya gelir.

Ne var ki Ricoeur genel düşünsel tavrı gereği, ilk bakışta sezilen çatışmalarda durup kalmaya taraftar değildir. "Olay olarak söylem" yaklaşımı ile yapısalcılığın dil perspektifi arasında ilk bakışta sezilen çatışmaları, "iki görüşün sentezinin yeniden düşünebilir olacağı yeni [...] yollar" keşfederek aşmayı deneyecektir. Bunun için öncelikle yapılması gerekenin de, dil fenomenini zaptetmeye elverişli ve de artık yalnızca yapı da olay da olmayacak, söylem yoluyla ikisinin mütemadiyen birbirine dönüşümü olacak düşünce gereçleri bulmak olduğunu ifade eder (1969: 89). Riceour'ün bu işin üstesinden gelmek

için bulacağı gereç, çok da uzaklarda aramak gerekmeyen "kelime" olacaktır. Yapı ile olay, sistem ile edim çatışmasını Ricoeur kelime sayesinde aşmayı önerecektir. Öyleyse Ricoeur'ün kelime hakkındaki analizlerini gözden geçirelim.

Ricoeur analizlerine, "kelime"ye ilişkin şu tespitle başlar: Kelime cümleden hem daha fazla hem de daha az bir şeydir (1969: 92). Cümleden az bir şeydir, çünkü cümleden önce henüz kelime yoktur. "Peki ne vardır?" diye soran Ricoeur buna "göstergeler" diye cevap verir. Yani sistemdeki farklılıklar, sözlükteki değerler. Ama henüz anlamlılık, yani semantik entite yoktur. Sistemdeki farklılık olarak gösterge hiçbir şey söylemez. Zaten bundan dolayı "semiyolojide kelime yoktur" denir: İzafî, farklılığa dayalı/ayrımsal, karşıtlığa dayalı değerler vardır. Kullanım ya da sarf etme ise lisanın ve sözün kavşak noktasındadır. Kelime, cümlenin dile geldiği anda adlandırma yapar. Kelime cümledeki konumu içinde adlandırma yapar. Bir sözlükteyse sadece döngüsel biçimde tanımlanan ve söz dağarcığının kapalılığında dönüp duran unsurların bitimsiz çevrimi vardır. Ne zaman ki biri konuşur, biri bir şey der, işte o zaman kelime sözlükten dışarı çıkar (1969: 92-93). İnsan söz haline geldiği anda, söz söylem haline geldiği anda ve söylem cümle haline geldiği anda kelime de kelime haline gelir. Kelimeler, söz pozisyonunda yer alan göstergelerdir. Kelimeler, semiyoloji ile semantiğin, her söz olayındaki eklemleniş noktalarıdır. Ricoeur böylece kelimeyi, sistem ile edim, yapı ile olay arasındaki mübadeleci [*échangeur*] olarak değerlendirir (1969: 93): Kelime bir yandan farklılığa dayalı/ayrımsal bir değer olarak yapıya bağlıdır ve o sırada sadece semantik bir potansiyeldir; diğer yandansa edimle, olayla bağlantılıdır; bu bakımdan da onun semantik edimselliği beyanın kısa ömürlü edimselliği ile eş zamanlıdır (1969: 93).

Fakat Ricoeur'e göre, başka bir açıdan bakıldığındaysa kelime cümleden fazla bir şeydir: Cümle bir olaydır ve bu itibarla da onun edimselliği geçicidir, kalıcı değildir. Kelimeyse cümleyi hayatta tutar. Yer değiştirebilir bir şey olarak, söylemin gelip geçici örneğini yaşatır ve kendini yeni kullanımlara hazır tutar. Böylece de -ne kadar hafif olursa olsun- yeni bir kullanım değerinin ağırlığıyla sisteme geri döner. Ve de sisteme geri dönerken ona bir tarih verir (1969: 93). Ricoeur kelimeyi bir kristalleşme noktası, yapı ile işlev arasındaki mübadelelerin hepsinin düğümü gibi görür ve ekler: «Kelime, bizi yeni kavrayış modelleri yaratmaya mecbur ediyorsa, bu onun bizzat, dil ile sözün, senkroni ile diyakroninin, sistem ile sürecin kesişiminde olmasındandır» (1969: 95). Kelime, söylem ânında sistemden olaya yükselirken yapıya söz edimini getirir. Olaydan sisteme dönerken de sisteme, onsuz ne değişebileceği ne de sürebileceği kabilliği/zorunsuzluğu [*contingence*] getirir (1969: 95). Kelime, kendi başına zamanın dışında olan sisteme bir gelenek verir (1969: 95). Geldiğimiz bu noktada bahsimizi, Ricoeur'ün kelimenin rolüne dair tespitlerinden, çok-anlamlılık [*polysémie*] problemine yaklaşımına kaydıracağız.

Ricoeur çok-anlamlılık fenomeninin, gösterge ile kullanımın bir diyalektiğini, yapı ile olayın bir diyalektiğini konuya dâhil etmeksizin anlaşılamayacağını öne sürer (1969: 93). Sırf senkroninin terimleriyle konuşulduğunda, çok-anlamlılık, belirli bir anda bir kelimenin birden fazla anlam taşımasıdır ve onun çoğul anlamlarının da sistemin durumunun kendisine ait olmasıdır (1969: 93). Fakat bu tanım ona göre çok-anlamlılık probleminin özünü gözden kaçırır: Problemin özü, yapı ile değil, süreç ile

ilgilidir. Bir adlandırma süreci, kullanımın bir tarihi vardır ki bu da çok-anlamlılık şekli altında, senkronide bir yansıma bulur. Bu anlam aktarımı -metafor- süreci, kelimenin, eskilerini kaybetmeden yeni anlam boyutları kazanmaya elverişli olan kümülatif bir şey [*entité*] olmasını gerektirir. Sistemin yüzeyine çok-anlamlılık olarak yansıyan da bu kümülatif ve metaforik süreçtir (1969: 93-94).

Ricoeur "yansıma" [*projection*] ile kastettiği şeyin, olayın sisteme geri dönüşü olduğunu açıklar (1996: 94). O burada, "yapı ile olay arasındaki mübadeleler" diye adlandırdığı ve harikulâdeliğine şaşırılan şeyi görür. Bir süreç olarak yapı ile olay arasındaki mübadeleleri, iki ayrı faktörün bir yarışına benzetir: Bir genişleme faktörü ile bir aşırı yüklenme faktörü. Yukarıda belirtilen kümülatif süreç icabı, kelime yeni kullanım değerleri yüklenme eğilimindedir (1969: 94). Öte yandansa, bu kümülatif sürecin göstergeler sistemine yansıması, yeni anlamın sistemin içinde yerini bulması sonucunu doğurur. Genişleme ve sonunda aşırı yüklenme, bir sistemin içinde göstergelerin birbirini karşılıklı sınırlaması tarafından durdurulur. Bu sınırlandırma Ricoeur'ün "düzenlenmiş" veya "çekidüzen verilmiş" [*réglée*] çok-anlamlılık dediği (1969: 94) durumu oluşturur. Ricoeur düzenlenmiş çok-anlamlık ile şunu kasteder: Kelimelerin birden fazla anlam taşıması, ama sonsuz sayıda anlam taşımaması (1969: 94). Bu durumu da "dilimizin yasası" diye niteler.

Ricoeur'e göre bir edim olarak sözün, söylemin bağlamı, kelimelerin çok-anlamlılığına karşı bir filtre vazifesi görür. Konuştuğumuzda, gücül gösterilenin yalnızca bir kısmını gerçekleştiririz; geri kalansa, sözün birliği olarak işlev gören cümlenin bütünsel anlamı tarafından iptâl edilir (1969: 72). Bağlamın seçme veya elekten geçirme faaliyeti sayesinde, çok-değerli [*multivoques*] kelimelerden, tek-değerli [*univoques*] cümleler meydana getiririz. Bağlam, çok-anlamlılık için bir filtre rolü oynar (1969: 72). Böylelikle, çok-anlamlı ifadeleri tek anlamlı ifadelere dönüştürme imkânı sağlar (1969: 72).

Ricoeur neticede, ne çok-anlamlılığın kendi başına patolojik bir fenomen olduğunu, ne de sembolizmin dilin bir süsü olduğunu belirtir: Çok-anlamlılık ile sembolizm, bütün dilin kuruluşuna ve işleyişine aittir (1969: 73). Ricoeur bu tespitleri ışığında, sembolizmi meydana getiren şeyin bir yapısal analizi gerektirdiği kanısındadır (1969: 78). Ricoeur sembolizmin "harikulâdeliğini" tasfiye etmesini yapısal analizin misyonu olarak gördüğünü belirtir. Sembolizmin demek istediği şeye gelince, onu bize öğretebilecek olan, artık bir yapısal lengüistik değildir. Yapısal lengüistiğin perspektifinden bakıldığında, "çok-anlamlılığın fonksiyonel karakteri" diye adlandırılabilecek şey aydınlığa kavuşur (1969: 70). Fakat bu sadece bir ilk aydınlığa kavuşmadır, zira bu perspektifte dil düzleminde kalırız. Oysa sembol, sözün, yani söylemin içindeki bir ifadenin bir fonksiyonudur. Ricoeur sembolizmin demek istediği şeyi bize öğretebilecek olanın, felsefe olduğunu savunur (1969: 79). Yöntemi icabı lengüistiğin, sürekli göstergelerin kapalı evrenine ve onlar arasındaki karşılıklı ilişkilerin içsel oyununa hapsettiği söylemi, dile getirilen varlığa doğru sürekli yeniden açmanın felsefenin görevi olduğunu vurgular. Ricoeur'ün dil felsefesinin hareket noktası böylece netlik kazanır: Dilin aslî yönünün, göstergelerin kapanışının [*clôture*] ötesinde başladığı (1969: 96). Ricoeur bu bağlamda, söylemenin [*le dire*] konuşmamızda ortaya çıkışını "dilin gizemi" diye nitelendirir ve onu ("kapanış" kavramıyla karşıtlığında)

"açılış" [*ouverture*] veya "açıklık" [*aperture*] olarak adlandırır (1969: 97). Ona göre dilin ilk işlevi "söyleme"dir (1969: 85). göstergeler evreninin kapanışıyla karşıtlık halinde, dilin bu işlevi onun açılışını veya açıklığını meydana getirir.

Ricoeur dilin biliminin [*science du langage*] dili ampirik bir bilimsel nesne kabul ettiğinin altını çizer (1969: 85) ve hemen peşinden de şunu ekler:

> «Dilin bir nesne olması, bu nesnenin, prosedürler, yöntemler, ön kabuller ve nihayet de onun kuruluşunu düzenleyen teorinin yapısı yoluyla bütünüyle belirlendiği/tanımlandığı yönündeki eleştirel bilinç korunduğu ölçüde apaçık bir şeydir. Ama nesnenin yönteme ve teoriye bu tâbi oluşu gözden kaçırılırsa, sadece bir fenomenden ibaret olan şey, bir mutlak gibi alınır» (1969: 85).

Ricoeur hitap edenin ve muhatabının dil hakkında sahip olduğu tecrübenin, bir nesne olarak dili mutlaklaştırmaya dönük iddiayı sınırlayacağını kaydeder. Dil hakkında sahip olduğumuz tecrübe, onun böyle bir indirgemeye karşı koyan varlık tarzına ilişkin bir şeyi açığa çıkarır: Konuşan bizler için dil, bir nesne değil, bir aracılıktır/dolayımdır [*médiation*]. Dil, onun etrafında ve onun vasıtasıyla kendimizi ve eşyayı [*les choses*] ifade ettiğimiz şeydir (1969: 85). Hitap eden için konuşmak, bir şey hakkında birine bir şey söyleme yönelimi içinde, göstergeler evreninin kapanışını aşma edimidir. Konuşmak, onun vasıtasıyla dilin kendini, gösterge olarak referansına doğru ve yüzyüze olduğu kimseye doğru aşma edimidir. Ricoeur'e göre bu sırada dil yok olmak ister, bir nesne olarak ölmek ister (1969: 85).

Sonuç

Ricoeur'ün dil felsefesinde yapısalcılığın yerini incelediğimiz makalemizden çıkan sonuçların bir bilançosuyla bitirelim. Yukarıda inceleyegeldiğimiz gibi, ona göre yapısalcılık hem haklıdır, hem de eksiktir. Haklıdır, çünkü gösterge ancak bir sistem içinde bir anlam taşır. Bunu ortaya koymuş olması, Ricoeur'e göre yapısalcılığın başarılı yönüdür. Gelgelelim Ricoeur yapısal lengüistiğin kod uğruna mesajı, sistem uğruna olayı, yapı uğruna yönelimi, senkronik sistem uğruna eylemin iradîliğini paranteze alarak geliştiğinin altını çizer. Sözün sonsuz çeşitlenmesi karşısında dilin sonlu sayıda göstergeden oluşan kapalı yapısı, onun bilimsel açıdan incelenmesini mümkün kılmaktadır. Bu, yapısal perspektifin "bilimsel zaferi"dir. Dil gibi sonlu bir sistemdeki unsurların bütün ilişkileri yine sisteme içkindir. Dolayısıyla da semiyotik sistemler kapalıdır; yani dış gerçeklikle, semiyotik olmayan gerçeklikle ilişkiden yoksundur. Bu itibarla da yapısal lengüistikte dil artık, zihinler ile şeyler arasındaki bir aracı olarak görülmez. Ricoeur'ün değerlendirmeleri ışığında şunu hiç tereddütsüz söyleyebiliriz: Semiyotik sistem anlamlılık fenomeni için gerek şarttır, ama tek başına yeter şart değildir. Yapısal perspektif uyarınca dil, sistemi oluşturan unsurların aralarındaki farklılıkların etkileşiminden dolayı, içinde her unsurun yalnızca aynı sistemdeki başka unsurlara referans yaptığı, kendine ait ve kapalı bir dünya meydana getirir. Oysa bir kez daha vurgularsak, Ricoeur'e göre dilin aslî yönü olan birine bir şey hakkında bir şey söyleme, göstergelerin kapanışının ötesinde başlar. Söylemi kapsamına alan bir dil yaklaşımı ortaya koyabilmek içinse, açılış ya da açıklık olarak dilin sağladığı imkânların hakkının teslim edilmesi gerekir. Sonuç olarak Ricoeur yapısalcılığın tarih-dışı ve de bir olay olarak söylemi dışarıda bırakan bakış açısını eksik bulmaktadır.

Kaynakça

BELSEY, Catherine (2013) *Postyapısalcılık*, çev: Nursu Örge, Ankara: Dost Kitabevi yay.

BENVENISTE, Emile (2004) *Problèmes de linguistique générale*, cilt: 2, Paris: Gallimard.

BEST, Steven ve KELLNER, Douglas (2011) *Postmodern Teori*, çev: Mehmet Küçük, İstanbul: Ayrıntı yay.

CORVEZ, Maurice (1969) *Les Structuralistes*, Paris: Aubier Montaigne.

CULLER, Jonathan (1985) *Saussure*, çev: Nihal Akbulut, İstanbul: Afa yay.

DEKENS, Olivier (2015) *Le Structuralisme*, Paris: Armand Colin.

EAGLETON, Terry (2011) *Edebiyat Kuramı*, çev: Tuncay Birkan, İstanbul: Metis yay.

HJELMSLEV, Louis (1997) *Essais linguistiques*, Paris: Minuit.

JAKOBSON, Roman (1976) *Six Leçons sur le son et le sens*, Paris: Ed. de Minuit.

JAMESON, Frederic (2003) *Dil Hapishanesi*, çev: Mehmet H. Doğan, İstanbul: Yapı-Kredi yay.

LEVI-STRAUSS, Claude (1958) *Anthropologie structurale*, Paris: Plon.

_____ (1996) *Anthropologie structurale II*, Paris: Pocket.

_____ (1981) *Les Structures elémentaires de la parenté*, Paris: Mouton & Co.

_____ (1983) *Le Regard éloigné*, Paris: Plon.

_____ (2013) *Mit ve Anlam*, çev: Gökhan Yavuz Demir, İstanbul: İthaki yay.

MEGILL, Allan (1998) *Aşırılığın Peygamberleri*, çev: Tuncay Birkan, İstanbul: Bilim ve Sanat yay.

PIAGET, Jean (1970) *Le Structuralisme*, Paris: PUF.

RICOEUR, Paul (1963) "Structure et herméneutique", *Esprit*, no: 322 (Novembre), pp. 596-627.

_____ (1969) *Le Conflit des interprétations*, Paris: Seuil.

_____ (2019) *Yorum Teorisi*, çev: Gökhan Yavuz Demir, İstanbul: Pinhan yay.

SARUP, Mardan (2010) *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm*, çev: Abdülbaki Güçlü, İstanbul: Kırk Gece yay.

SAUSSURE, Ferdinand de (1995) *Cours de linguistique générale*, publié par Charles Bailly [i.e. Bally] et Albert Séchehaye; avec la collaboration de Albert Riedlinger; éd. critique préparée par Tullio De Mauro, Paris: Presses Universitaires de France.

_____ (2014) *Genel Dilbilim Yazıları*, çev: Savaş Kılıç, İstanbul: İthaki yay.